

ANKARA ÜNİVERSİTESİ İLÂHİYAT FAKÜLTESİ
İSLÂM İLİMLERİ ENSTİTÜSÜ YAYINLARI — SAYI: 1

İslâm İlimleri Enstitüsü Dergisi

Müdür :

Prof. Dr. Bedi Ziya Egemen

OSMAN YALÇIN MATBAASI
İSTANBUL — 1959

TÜRK-İSLÂM TARİHÇİLİĞİ VE TARİHÇİLERİ HAKKINDA ARAŞTIRMALAR

I

Matrakçı Nasuh, Şahsiyeti, Eserleri

Doç. Dr. Hüseyin G. Yurdaydın

Matrakçı Nasuh ve eserleri hakkındaki bilgilerimiz oldukça müphem ve karışıktır. Türlü hususiyetleri olduğu bilinen bu şahsın, aynı zamanda, nerede bulunduğu hakkında her hangi bir şey bilinmeyen Kanunî devri tarihi üzerinde duran bir *Sâleymanname*'nin de müellifi olduğu fikri ileri sürülmüştür¹. Gerçekten kendisinin «...vilâyet-i Rumdaki kalem-i divanî hattatları...»nın «...mukaddemi²...» olduğu, Kanunî devrinde divanî yazarların «...ser defteri» bulunduğu³ anlaşılmakta, bu arada o, adı geçen her üç yazar tarafından «...melâbe-i matrak'ın mucidi...» olarak gösterilmektedir⁴. Diğer taraftan kaynaklarımızda Matrakçı'nın, aynı zamanda matematiğe ait eserler yazmış olduğuna dair kayıtlar yer almış bulunmaktadır. Ancak hemen işaret etmek lâzımdır ki, bu konuda verilmiş olan bilgiler oldukça karışıktır. Bu sebeple ilkin, asıl konumuza olan faydasını da düşünerek, Matrakçı'nın bu tarafını aydınlatmaya çalışacağız.

¹ Bak. Babinger, G. O. W. *Die Geschichtsschreiber der Osmanen und Ihre Werke*, 66 vd, Leipzig 1927; B. M. Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, III, 150.

² Âli, *Menakıb i Hünerveran*, s. 61, İba. E. M. Kemâl neşri, İst. 1926.

³ Müstakimzade Süleyman Sadeddin Efendi, *Tuhfe-i Hattatin* s. 568, İst. 1928, Habib, *Hat ve Hattatan* s. 159, Kostantaniye 1305.

⁴ Bak. Âli, *aynı eser*, s. 61; Müstakimzade, *aynı es.*, s. 568; Habib, *aynı es.*, s. 159. Doğrudan doğruya bu konuyla ilgili olmamakla beraber Matrakçı'nın *Tuhfet ul-Guzat* isimli bir eseri daha vardır. 933/1529-30 yıllarında telif edilmiş olan bu eserin İstanbul'da Süleymaniye Kütüphanesinin Esat Efendi kısmında 2206 No. da kayıtlı 939/1532 tarihine istinsah edilmiş bir nüshası bulunmaktadır. Bu eser mukaddeme, mutad hamd-ü sena ve bir «*kasîde-i silâhşûran*» dan soara bahis konusu ilmi beş fasıl haliade incelemektedir.

Gerçekten Kâtip Çelebi'nin adını Nasuh es-Silâhî el-Matrakî şeklinde kaydettiği bir müellif, عمدة الحساب adını taşıyan bir eser yazmıştır ve bu zât, 940/1533 yılında ölmüştür⁵. Bu arada gene Kâtip Çelebi جمال الكتاب وكمال الحساب adını taşıyan bir eserin Nasuh b. Karagöz b. Abdullah isimli bir şahsın telifi olduğunu ifade etmekte⁶ الكنتية في الحساب adındaki bir diğer telifin müellifi olarak da ismini Nasuh b. Abdullah şeklinde biraz farklı olarak gene aynı zâtı göstermektedir⁷. Kâtip Çelebi'ye göre her iki eser de 923/1517 yılında Yavuz Selim için yazılmıştır⁸. Bu arada Bursalı M. Tahir de, Matrakçı'ya eserinin hem «*Müverrihîn*», hem de «*Riyaziyyun*» bölümlerinde yer vermiş bulunmaktadır⁹. B. M. Tahir, eserinin «*Riyaziyyun*» bölümünde [«Nasuh b. Abdullah» (Nasuh es-Silâhî eş-şehîr bi-Matrakî) Matrakçı Nasuh] başlığı altında, onun Osmanlı riyaziyecilerinden olduğunu ve 940/1533 yılında öldüğünü ifade etmekte, yukarıda adı geçen eserlerden جمال الكتاب وكمال الحساب adlı telifini 923/1517 yılında Yavuz S. Selim'e takdim etmiş olduğunu, ayrıca onun adına كناية في علم الحساب adı ile bir telifte bulunduğunu işaretleyerek bu eserlerin Hamidiye ve Şehid Ali Paşa kütüphanelerinde bulunduklarını ifade etmektedir. Diğer taraftan B. M. Tahir'in bu konuda şu ilâveyi yapmaktan da geri kalmadığı görülmektedir: Matrakçı'nın 923/1517 yılında telif edilmiş olan عمدة الحساب adlı bir eseri daha vardır, ve bir nüshası İstanbul'da Nuruosmaniye Kütüphanesinde bulunmaktadır¹⁰. Görülmektedir ki ortada üç ayrı telif bahis konusudur ve müellif olarak gösterilen şahısların isimlerinde bazı farklar mevcut olmakla beraber, bunlar, bu üç eserin ayrı şahıslar tarafından telif edilmiş olabileceği gibi bir fikir ileri sürülmesini gerektirecek bir mahiyette olmaktan uzaktır. Ancak eserlerin isimleri de farklı bu'unmasına rağmen, bunlar hakkında verilen bilgilerde, hususiyle ikisinin, hattâ Bursalı Tahir'e göre üçünün de 923/1517 yılında Yavuz S. Selim için telif veya ona takdim edilmiş oldukları hususu gözden kaçmamaktadır. Aynı konuya ait, aynı mahiyette, aynı hükümdar için, aynı yılda üç eser yazılmış ve takdim edilmiş olmak gibi bir acaiplik

⁵ Kâtip Çelebi, *Keşf uz-Zanun*, II, İst. 1943.

⁶ Kâtip Çelebi, *Keşf uz-Zanun*, I, 494.

⁷ Kâtip Çelebi, *Keşf uz-Zanun*, II, 1520.

⁸ Kâtip Çelebi, *Keşf uz-Zanun*, I, 591; II, 1520.

⁹ B. M. Tahir, *O. M.*, III, 150 vd., 305 vd. İst. 1843.

¹⁰ B. M. Tahir, *O. M.*, III, 305 vd. *Ümdet-ul-Hesab* hakkında aynı zamanda bak. Abdülhak Adnan Adıvar, *Osmanlı Türklerinde İlim*, 2. tabı, s. 79-80, İst. 1943.

ister istemez zihni kurcalamaktadır. Bu bakımdan bu konuda salim bir neticeye varabilmek için bahis konusu eserlerin mevcut nüshalarının incelenmesi gerekeceği tabiidir. Nitekim böyle bir araştırma, bu hususu aydınlatmış bulunmaktadır. Şöyleki: عمدة الحساب in bir yazma nüshası, 2984 No. da kayıtlı olarak İstanbul'da Nuruosmaniye Kütüphanesinde bulunmaktadır. Eserin mukaddemesinde müellif kendisini «...Nasuh es-Silâhî eş-Şehir bi-Matrakî» (varak 2 a) adı ile tanıtmakta, eserine ise عمدة الحساب adını verdiğini ifade etmektedir. (Varak 2 a). Meselenin daha önemli olan bir tarafı da, eserin daha önceki ifadelerin aksine olarak Yavuz S. Selim zamanında değil, Kanunî devrinde «... tertib bulub kaleme geldiği» nin ifade edilmiş olmasıdır. (Bak. Varak 3 b). Diğer taraftan B. M. Tahir'in diğer iki eserin nüshalarının bulunduğunu söylediği Hamidiye ve Şehid Ali Paşa kütüphaneleri taranmış, Hamidiye Kütüphanesinde bu konuda herhangi bir eser bulunmadığı, Şehid Ali Paşa Kütüphanesinde 1979 No. da رسالة كنهية adı ile kayıtlı olan yazma eserin ise Matrakçı'nın değil, Yusuf Bin Mehmet isimli bir başka şahsın telifi olduğu tesbit edilmiştir. Burada üzerinde önemle durulması gereken bir husus da, İstanbul'da Üniversite Kütüphanesinde T 2719 No. da جمال الحساب adı ile kayıtlı bir yazma eserin, Matrakçı'nın yukarıda adı geçen عمدة الحساب adlı telifinin başka bir nüshasından ibaret oluşudur. Bu nüshanın mukaddemesinde müellif, kendisini «...Nasuh b. Abdullah...» (1 b) şeklinde tanıtmakta, bu konuda fazla bir şey söylememektedir. Ancak bunlara ilâve olarak عمدة الحساب in 1987 ve 1988 No. larda kayıtlı olarak Şehid Ali Paşa Kütüphanesinde iki, 2755 No. da kayıtlı olarak Üniversite Kütüphanesinde bir nüshası bulunmaktadır. Bütün bu nüshalarda müellifin adı «Nasuh es-Silâhî eş-Şehir bi-Matrakî» şeklinde kaydedilmiş bulunmaktadır. Böylece bütün bu izahattan şu netceyi çıkarmak gerekir ki, Matrakçı Nasuh, matematik konusunda ancak bir eser telif etmiştir. Bu eser de Kanunî devrinde kaleme alınmıştır. Onun bu eseri umumiyetle عمدة الحساب adını taşımaktadır. Bu konuda ona atfedilmiş olan diğer eserler, bu eserin muhtelif nüshalarının yanlış bir şekilde kaydedilmiş bulunmalarından başka bir şey değildir.

Böylece Matrakçı Nasuh'un matematiğe ait olan eseri hakkında bilgi vermiş bulunuyoruz. Şimdi de onun asıl konumuz olan tarihe ait, hususile de Kanunî devrinden bahseden tarihî eserleri hakkında ilgilere vereceğiz.

Bursalı M. Tahir eserinin «*müverrihin*» bölümünde [Nasuh Efendi Matrakçı (çep-nüvis)] başlığı altında Matrakçı'nın tarihçilliği hakkında bilgi vermektedir. Ona göre Matrakçı, «müverrihin-i Osmaniyeden ve erbab-ı hüner ü danışten mütefennin bir zattır. Kanunî Sultan Süleyman'ın iptida-i culûsundan 954/1547 tarihine kadar bir cild tarih yazmıştır. Bu tarihten aşağısını yazmaya başlamışsa da ikmaline muvaffak olamamıştır..». Diğer taraftan B. M. Tahir, konumuzla ilgili olarak şu ilâvede bulunmaktadır: Matrakçı'nın «... Revan Odası kütüphanesinde *Fetihname-i Karabogdan* isminde bir eseri bulunmaktadır.»¹¹ Bu konuda Babinger'in verdiği bilgilerde aşağı yukarı B. M. Tahir'in eserinde olanların tekrarı mahiyetindedir. Babinger, bu bilgileri Nasuh Matrakçı başlığı altında vermekte, metin içinde ise bu isim Nasuh b. Abdullah şeklinde geçmektedir. Fazla olarak Babinger eserlerden bazılarının bulundukları yerleri işaret etmekte, B. M. Tahir'in eserinin tarihçilere ait bölümünde Kanunî'nin culûsundan 954/1547 yılına kadar gelen bir tarih yazdığını söylediği Matrakçı'nın riya-ziyecilere ait olan kısmında 940/1533 yılında ölmüş olduğunu ifade etmiş bulunmasına dikkat etmiş olacak ki, bu tarihin yanlış olması gerektiğine işaret etmektedir.¹²

Diğer taraftan bu konuda şu ilâveyi de yapmak lâzımdır ki, Matrakçı *خان سلطان سليمان* *بيان* adlı bir eserin daha müellifi olarak bilinmektedir.¹³ Gerçekten Prof. A. Gabriel, Matrakçı'ya atfedilen ve resimli olarak yegâne nüshası İstanbul'da bulunan (T 5964) bu eseri incelemiş bulunmaktadır. Eser Kanunî'nin 940/1533 yılında Irak seferi için İstanbul'dan hareketiyle Bağdat'a varışı ve oradan tekrar İstanbul'a dönüşü sırasında geçmiş ve uğramış bulunduğu şehir ve kasabaları isim ve resimleri ile vermektedir. Esas itibarıyla iki yıllık vekayi üzerinde durmaktadır. Esasen varak-ıb'de yarım bırakılmış bir tezhib üzerinde yazılı bulunan eserin adını muhtevi ibare de bu hususta bir fikir verecek durumdadır. Bu ibare aynen şöyledir: *کتاب تواریخ آل عثمان سلطان سليمان خان، حضرتلری تبریزه و بغداده واردقده واقع اولان منازلری بیان ایدر*

Bir taraftan karşısında 940/1533 yılları vaka'ini anlatan Matrakçı'ya ait bir telifin bulunması, diğer taraftan B. M. Tahir'in onun bugün bulunmayan ve Kanunî'nin saltanatını 954/1547 yılına

¹¹ B. M. Tahir, *O. M.*, III, 150 vd.

¹² Babinger, *G. O. M.*, S 67,

¹³ Prof. Albert Gabriel, *les Étapes d'une Compagne dans les deux Irak d'après un manuscrit Turc du XVIe siècle, Syrie, IX (1928), 328-349.*

kadar anlatan bir eseri bulunduğu yolundaki ifadesine istinaden Prof. Gabriel, Kâtip Çelebi'nin Matrakçı'nın 940/1533 de öldüğü şeklindeki ifadesini hatalı bulmakta ve onun 954/1547 yılında «... öldüğü neticesine varılabilir» demektedir¹⁴; daha sonra da gerek Kâtip Çelebi ve gerekse B. M. Tahir'in verdiği bilgileri nakl ederek, mevcut malûmatın müphemiyeti karşısında müellifin önemine işaret etmekle iktifayı münasip görmektedir.

Yukarda işaret edildiği üzere Matrakçı'nın *Fetihname-i Karaboğdan* adlı eserinin bir nüshası Topkapı Sarayı Müzesi kütüphanesinin Revan kısmında bulunmaktadır¹⁵. Bu nüsha, adı geçen kütüphanede 1284/2 Nu. da kayıtlıdır. Burada hemen işaret edelim ki, bu gün, Karaboğdan zaferi üzerinde Kanunî'nin İshakçı'dan İstanbul kadısına yazmış olduğu 945/1538 tarihli birde hat suretine mâlik bulunmaktadır. Bu hat İstanbul'da Süleymaniye Kütüphanesinin Yahya Efendi kitapları arasında 6335 No. da kayıtlı olan bir kitabın içinde bulunmakta olup burada Karaboğdan fethinin bir hülâsası verildikten sonra, bu zafer şerefine şenlikler yapılması emredilmektedir. Revan nüshası seferin yapıldığı yıl yani 945/1538 tarihinde yazılmış olup sonunda نصوح الشير بمطراق şeklinde müellifin adı da kaydedilmiş bulunmaktadır. Bu nüshanın kaleme alınışının seferin yapıldığı tarihi taşıması, bunun, müellifin hattı ile olabileceği ihtimalini arttırmakta, böylece bu nüshaya hususî bir önem verilmesini gerektirmektedir. Diğer taraftan biz, Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesinin Revan kısmında 1286 Nu. da kayıtlı olup, Kanunî'nin culûsundan 944/1537 yılına kadar 17 yıllık vekayi üzerinde duran anonim bir yazma eserin Matrakçı Nasuh'un kaynaklarımızda adı geçen *Süleymanname*'si olduğunu tesbit etmiş bulunuyorum. Bu konuda bizde ilk şüpheyi uyandıran 302 varak olan bu anonim yazma eserin varak 302 a'sında bulunan şu sözleridir: «... پادشاه عالم پناه حضرتلرینوک داستان اولی بو ذکر اولان قورفوس سفری ایله تمام اولدی بوندن صکره داستان ثانیسی قره بغداد سفریله ابتدا اولور انشالله تعالی...»

Böylece iki kısım halinde Kanunî devri tarihini yazmak düşüncesinde olduğunu ima eden ve Kanunî'nin culûsundan 944/1537 Korfus seferine kadar olan kısmını eserinin «dasitan-ı evveli», diğer bir ifade ile *ilk kısmı* kabul eden bir müellif karşısında bulunuyoruz. Burada ayrıca ikinci kısmın yazılmasının mümkün olması temennisinde bulunulması ve bu «*dasitan-ı sâni*» nin Karaboğdan seferi ile

¹⁴ A. Gabriel. *Aynı eser*, Syria, IX (1928), p. 329

¹⁵ Babinger, G. O. W., 67.

başladığının belirtilmiş olması, bu eser ile Matrakçı'nın *Fetihname-i Kcraboğdan*'ı arasında bir münasebet bulunması gerektiği fikrini kuvvetlendirmektedir. Ancak işaret etmek lâzımdır ki, durumun oldukça sarîh bulunmasına rağmen sadece böyle bir münasebetin, bu iki eserin aynı şahsın yani Matrakçı'nın telifi olduğunu ileri sürmek için kâfi bir delil sayılamıyacağı aşîkârdır. Bununla beraber bu hususu, Matrakçı'nın diğer bir telifi yardımı ile kat'î bir dil ile ifade etmek mümkün olmaktadır. Bize bu imkânı veren eser, onun biraz önce adı geçmiş olup Üniversite kütüphanesindeki¹⁶ yegâne nüshasının varak 12 b'sinde belirtildiği üzere *Mecmu'ı Menazil* adını taşımakta olan teklifidir. Sonunda bulunan kayıttan 944/1537=38 yıllarında kaleme alındığı ve telifin Nasuh es-Silâhî el-Matrakî'ye ait bulunduğu anlaşılan bu eser, 940/1533—942/1535 yılları vekayiini ihtiva etmekte olup, verdiği bilgiler de daha önce de işaret edildiği üzere 940/1533 yılında İran Şahı Tahmasb'a karşı harekete geçen Kanunî'nin İstanbul'un idaresini Şehzade Mustafa'ya bırakarak yola çıkmasından itibaren bu sefer sonunda fethedilmiş olan Bağdat'a kadar katedilen menzil ve merhalelerin isimlerinin resimleri ile birlikte tesbit edilmiş olmasından ibarettir ki, bu kısım, anonim *Süleymannâme*'nin varak 209 b 279 b'si arasında hemen hemen aynen yer almış bulunmaktadır. Bu husus, her iki eserin karşılaştırılması ile anlaşılabilceği gibi bir fikir almak için *Mecmu'ı Menâzil*'in varak 109 a'sında bulunan şu

«... مملکت عرب مدینه متینہ حلب جائتہ متوجہ اولندی اولیہ اولیہ ذکر اولان آمدن حطہ وارنجہ واقع اولان منازل بولردر کہ شرح اولنور الواقع فی ۱۵ جمادی الاول سنہ ۹۴۳ سونا ermiş cümlesi ile *Süleymannâme*'nin varak 279 b'sinde görülen aynı sözleri mukayese etmek kâfidir. *Süleymannâme*'de *Mecmu'ı Menâzil*'in sona erişini gösteren sözlerden sonra, yeni bir başlık açılmasına lüzûm görülmemiş, aynı üslûp ve hususiyetlerle vekayiin izahına devam edilmiştir. Bu üslûp hususiyeti hakkında da bir fikir vermek üzere *Süleymannâme*'den rastgele aldığımız

«... اذن صکرہ پادشاہ ... عزیمت کوستردی ایلہ اولسا قطعت مراخل ایلہ دارالسلطنہ محروسہ قسطنطنیہ کتجہ واقع اولان منازل و مراخل بولردر کہ ذکر اولنور .»

¹⁶ «Bu resmi cem'iden menzil be'menzil - Dedi adına Mecnu'ı Menazil», Bak. varak 12 b Bu yazmanın varakla'sında bulunan ve eserin öylece tanınmasına imkân veren «سلطان سلیمان خان kaydı»nın muahhar bir ilâve olması mümkündür. Ayrıca varak 1 b'de başlık mahiyetindeki «بروزہ حضرتی بزرگوار» kaydına istinaden, Matrakçı'nın bir *Tevârih-i Âl-i Osman* sahibi olabileceği fikri ileri sürülebilirse de, böyle bir nokta-i nazar için başka hiç bir delilimiz bulunmamaktadır.

sözleri ile ¹⁷ *Mecmu'ı Menazil*'in meselâ biraz önce naklettiğimiz sona eriş cümlesinin karşılaştırılması kâfidir. Bütün bu benzerliklere ilâve olarak anonim *Süleymannâme* müellifinin, varak 211 a'da, Kanunî'nin Bağdat seferine çıkışını anlatmaya başlayacağı sırada «... *feth olan kaleler ve vilâyetler ve şehirler ve kasabalar ve mabeynlerinde vaki olan kendler ve ülkeler ve menzilgâh için konulan hanlar ve köhne kaleler ve harap olmuş yerler ve meşhur dağlar...*» ve sair yerlerin «... *isim ve resimleri ve asıl ve fasılları...*» nı daha önce «... *tahrir ve tasvir...*» etmiş olduğunu ifade etmiş bulunması, burada kastedilen eserin *Mecmu'ı Menazil* olduğu hususunda şüphe bırakmamakta, dolayısıyla de *Süleymannâme*'nin *Matrakçı*'nın telifi olduğunu açık bir şekilde ortaya koymaktadır. Diğer taraftan bu münasebetle *Süleymannâme*'nin bir kaydı üzerinde daha durulabilir. Varak 296 b'den itibaren Korfu seferi sonunda İstanbul'a gelinceye kadar geçilmiş olan konaklar, yıl, ay ve gün tasrih edilmek suretiyle sırasıyla verilmekte, kısaca bu konaklarda yapılmış olan işler anlatılmakta ve bu arada hususiyle de arpanın kilesinin kaç a alınmış olduğu kaydedilmektedir. 23 Rebî'al-ahir 944/29 Eylül 1537'de ilk konulmuş olan yer Malkoç Çayırı'dır. Bu vesile ile işaret edilmiş olan «*Bu zikrolan konağa gelünürken... Matrakçı Nasuh Bey oğlu Mehmed on akçe ile sağ bölüğe ilhak olundu*» kaydı, bu telifin *Matrakçı*'ya ait olması yolundaki düşüncelere başka bir delil olarak ele alınabilir. Zira on akça ile sağ bölüğe ilhak olunan bir şahsın burada adının anılması, ancak bu şahısla müellif arasında mevcut olması mümkün bir yakınlıkla izah edilebilir. Diğer taraftan buradaki *Matrakçı Nasuh Bey* kaydı üzerinde *Matrakçı*'nın ümeradan olabileceğini gösteren bir delil olarak ayrıca durulabileceği de şüphesizdir.

Böylece görülüyor ki *Matrakçı*'nın nerede olduğu bilinmeyen *Süleymannâme*'sinin bir nüshası karşısında bulunuyoruz ve buna *Fetihname-i Karaboğdan* adlı telifini de ekleyerek bu eserin şimdilik Kanunî'nin cülûsundan itibaren 945/1538 yılına kadar olan devrin tarihi üzerinde durduğunu tesbit etmiş oluyoruz. Bu tesbit, şüphesiz bir kısım kaynaklarımızda 940/1533 yılında öldüğü ifade edilmiş olan *Matrakçı*'nın bu tarihte ölmemiş olduğunu açık bir şekilde ortaya koymaktadır. Diğer taraftan istinâdgâhı malûm olmamakla beraber B. M. Tahîr'in *Matrakçı*'nın *Süleymannâme*'sinin 954/1547 yılına kadar gelmekte olduğu yolundaki sözlerine itimad etmek icabederse 945/1538 yılına kadar gelmekte olduğunu tesbit etmiş bulunduğumuz

¹⁷ Bak *Süleymannâme*, varak 296 b.

bu yazma nushaların Matrakçı'nın telifinin tamamını göstermekten uzak bulunduğunu kabul etmek lâzım gelecektir.

Gerçekten bu hususu takviye eder mahiyette bu gün bir diğer anonim yazma esere daha malik bulunmaktayız. İstanbul'da Arkeoloji Müzesi kütüphanesinde 379 Nu. da *Süleymannâme* adı ile kayıtlı olan ve Matrakçı'nın *Süleyman-nâme*'sinin son kısmı olarak takdim etmekte olduğumuz bu yazma, ciltsiz, dağınık baş ve sonundan eksik bir durumdadır. 31,7 × 22,5 sm. boyunda 184 varak olan bu nüsha kütüphane defterindeki kayda göre 941/1534—948/1541 yılları vekayii üzerinde durmaktadır. Ancak eserin tetkiki, bu hususun doğru olmadığını göstermektedir. Zira bu yazmanın kütüphane defterindeki kayıtların aksine olarak 947/1540—958/1551 yılları vekayii muhtevi olduğunu göstermektedir. Diğer taraftan bu eserin müellifinin de, eserde anlatılan hadiselerin muasırı olduğu anlaşılmaktadır. Bu hususu gösteren belli başlı işaretler, adı geçen şahıslardan gerekenler hakkında *بسم الله ما يشاء، طول الله عمره* gibi eser yazıldığı sırada bu şahısların yaşamakta olduklarını gösteren temennilerle bahsedilmekte oluşudur. 955/1548 yılı vekayii anlatılırken¹⁸ 960/1553 yılında öldürüldüğünü bildiğimiz Şehzade Mustafa için «...*Tâlebekahu ve nale munahu*» temennilerinde bulunulması, eserin hiç değilse bu kısımlarının 960/1553 tarihinden önce kaleme alınmış olduğunu göstermesi bakımından dikkati çekmektedir. İşte bize göre bu eserin, Matrakçı'nın yukarıda adı geçen *Süleymannâmesi*'nin devamı olması kuvvetle muhtemeldir. Bu kuvvetli ihtimali ileri sürerken malûmat olarak sarih delillerimiz yoktur. Bu hususta bize yol gösteren sadece her iki yazmada dikkatimizi çeken bariz üslûp benzerliğidir. Bu sözlerimizin izahı için şu hususların belirtilmesi yerinde olur. Bilindiği üzere karşımızda bulunan muhtelif yazma eserlerde her hangi bir bahis anlatılırken muhtelif başlıklar kullanılmaktadır. Bu başlıklar *haber*, *sifr*, *dasitan* gibi muhtelif kelimelerle başlamaktadır. Bir müellif eserini yazarken ilk başlıkta bu kelimelerin birisi ile başlamışsa, bu, eserin bütün başlıklarında devam etmektedir. Meselâ Bostan'ın eserinde bütün başlıklar, «*Bu sifr...*» sözleriyle başlamaktadır. Bu hal Bostan'ın bir üslûp hususiyeti olarak ele alınabilir. Bu hususiyetle o, diğer yazarlardan ayrılmaktadır. Diğer taraftan Kemal Paşa-zade'nin eserinde bütün başlıklar «*Bu dasitan...*» sözleriyle başlamaktadır. Biraz önce üzerinde durduğumuz ve Matrakçı'nın telifi olduğunu ileri sürdüğümüz *Süleymannâme*'de ise bütün başlıkların «*Haber*¹⁹...» sözü ile başlamakta

¹⁸ Bak. varak 89 a.

¹⁹ *Haber* şeklindeki tarih yazıcılığı, müslüman tarih yazıcılığının en eski şekli.

olduğu görülmekte ve bütün eser devamınca bu hal, değişmemektedir. Bu yazma eserin devamı olduğunu ifade ettiğimiz İstanbul'da Arkeoloji Müzesi kütüphanesinde 379 Nu. da kayıtlı bulunan yazmada da, bütün söz başlıkları aynı şekilde başlamaktadır. Yalnız bu hususun iki ayrı yazma eserin aynı şahsın kaleminden çıkmış olduğunu göstermeye kâfi olmadığı ileri sürülebilir. Ancak Topkapıdaki *Süleymannâme*'nin meselâ varak 279 b'sinde bulunan

«Eyle olsa zikr olan Âmid'den Halebe varır, vâki olan menazil bunlardır ki şerh olunur...» sözleriyle, Arkeoloji Müzesi Kütüphanesindeki *Süleymannâme*'nin varak 26 a'sında bulunan

«Eyle olsa Kale-i Şikloviş'den Budine ve Budinden bu zikr olan Usturgun kalesine gelince... vâki olan menazil ve merahil bunlardır...» sözleri karşılaştırılırsa şu iki ifadenin, aynı şahsın kaleminden çıkmış olabileceği hususunda şüphe edilmemesi gerektiği anlaşılmış olacaktır. Bu türlü benzerlik ve ayniyetlerin kolaylıkla çoğaltılabilmesi imkânı, bu konudaki cesaretimizin başlıca delilidir.

Netice olarak diyebiliriz ki, Matrakçı'nın eseri, 954/1547 yılına kadar değil 958/1551 yılına kadar gelmektedir. Ancak Revan nüshası (Nu: 1286), 944/1537 yılına kadar geldiği, 945/1538 yılında yazılmış olup, 945/1538 yılında Karaboğdan'ın fethini anlatan ve sonunda sarıh bir şekilde müellifin «Nasuh... Matrakî» olduğu ifade edilmiş bulunan *Fetihname-i Karaboğdan*'ın da bu eserin 945 yılı vekayii'nin teşkil ettiği ve Arkeoloji Müzesi Kütüphanesinde bulunan nüsha da baştan noksan olup, 947/1540 yılı vekayii'nden itibaren başlamış bulunduğu cihetle arada iki yıla yakın bir zamana ait vekayii, yani 946—947 yılları olayları eksik kalmaktadır.

Böylece Matrakçı'nın eserleri hakkındaki bir takım meseleleri ve bizim onları nasıl halle çalıştığımızı ortaya koymuş bulunuyoruz. Şimdide bu eserin müellifi Matrakçı Nasuh'un şahsiyeti yani onun Kanunî devrinde yaşadığı bildirilen Nasuh'lardan hangisi olabileceği konusu üzerinde duracağız. Evvelâ şunu belirtmek lâzımdır ki, sarıh bir şekilde Matrakçı Nasuh adı ile Kanunî devrinde yaşadığı bildirilen şahsın adı, *hat* ile ilgili kaynaklarımızdan geçmekte ve daha önce de belirtildiği üzere bu şahsın «.. Rumda...» Acem usûbunu değiştirerek divanî yazarların ilki ve aynı zamanda *Matrak*

dir. Bu, umumiyetle bir kaç sayfayı geçmeyen ve bir tek vakanın iyi yapılmış bir tavsifidir ve muharebe günü hikâyelerinin doğrudan doğruya bir devamıdır. Böyle birtavsife *haber* denir. Daha büyük tarihî eserler çerçevesinde *haber* kelimesi, ekseriya başlık olarak kullanılmıştır. Bak. F. Rosenthal, *A. History of Muslim Historiography*, p. 69, Leiden 1952.

ogunu'nda üstad olduğu ifade edilmektedir.²⁰ Diğer taraftan Kâtip Çelebi ise, Nasuh es-Silâhî el-Matrakî adı ile, daha önce üzerinde durmuş olduğumuz riyazî eserlerinden bahsettiği şahsın, 940/1533 yılında ölmüş olduğunu yazmaktadır.²¹ Matrakçı Nasuh adı ile bazı tarihî eserleri de olan bu şahsın, bu eserlere istinaden, Kâtip Çelebi'nin, işaret etmiş olduğu tarihte ölmesinin mümkün olmadığına işaret etmiştik. Öyle anlaşıyor ki Kâtip Çelebi, Matrakçı Nasuh ile 940/1533 yılında öldüğü bildirilen Edirneli Attarzade Nasuh Çelebi'yi²² birbirine karıştırmaktadır. Böylece bu tarihten sonra yaşadığı bilinen iki Nasuh kalmaktadır ki, bunlardan biri 972/1564—65 tarihlerinde ölmüş olan Ankara'lı Müderris Nasuh²³, diğeri de 16 Ramazan 971/28 Nisan 1564 de hayatı sona ermiş bulunan Ümeradan Kethüda Nasuh'dur.²⁴ Diğer taraftan *Fetihname-i Karaboğdan*'ın sonu da kendisini «Matrakî» diye meşhur «Nasuh» olarak takdim eden müellif ise, sözlerine devamla, padişah hazretlerinin vekayiini «beyan ve şîyan» eden asker kulların en fakiri olduğunu söylemekte, eserinin feraset atına binen ve «sefer-i sefarete talib olan eshab-ı merahile delil ve erbab-ı menozile sebil» olmasından başka bir maksadı bulunmadığını ifade etmektedir.²⁵ Daha önce belirtildiği üzere *Süleymannâme*'de «Matrakçı Nasuh Bey oğlu Mehmed» şeklindeki ibarede Matrakçı'dan «bey» olarak bahsedilmesi de, onun, ümeradan bulunduğu hususunda şüphe bırakmamaktadır. Ayrıca isminde aynı zamanda Silâhî sıfatının ekli bulunması ve kendisinin, daha önce adı geçmiş olan silâhşörlük ilminden bahseden bir eserin de müellifi olması, yukarıdaki sözlerimizi teyid etmektedir. İşte bütün bu sebeplerle bize öyle görünmektedir ki bahis konusu Matrakçı Nasuh, M. Süreyya'nın ümeradan olduğunu ve 971/1564 yılında ölmüş bulunduğunu söylediği Kethüda Nasuh'tan başkası değildir.

Bu hususu böylece belirttikten sonra şimdi de, yazmaların tanıtılmasına geçebiliriz.

Matrakçı'nın *Süleymannâme* (*Tarih-i Sultan Süleyman*) adlı eserinin ilk kısmını teşkil edip, 944/1537 yılına kadar gelen yazma, İstanbul'da Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesinin Revan kısmında 1286 Nu. da kayıtlıdır. Yeşil bez kaplı, vişne çürüğü mukavva ciltli,

²⁰ Bak. Âli, *Menakıb-ı Hünervaran*, s. 61, vd.; Müsatakimzade, *Tuhfe-i Hattatın*, s. 568, İst. 1928; Habib, *Hat ve Hattatan*, s. 159, Kostantaniyye 1305.

²¹ Bak. *Keşf-uz Zünun*, II, 1186.

²² Bak. M. Süreyya, *Sicill-i Osmanî*, IV, 555, İst. 1311.

²³ Bak. Atai, *Zeyl-i Şekayık* I, 46; M. Süreyya, *S. O.*, IV, 555.

²⁴ Bak. Süreyya, *S. O.*, IV, 555.

²⁵ Bak. varak 121b, adı geçen nüsha.

cildi ise mikleplidir. Varak 1 b'de başlamakta olan bu yazmanın kâğıdının cinsi âharlı beyaz Venedik kâğıdıdır. Yazma 19×27,5 sm. büyüklüğündedir. Yazı nevi nesihdir. Başlık müzehhep olup varak 1 b'—3 a arası mutad hamdû senaya hasredilmiştir. Asıl metin varak 3 b'de başlamaktadır. Hamdû senaya kısmındaki durak ve şiir başlıkları mavi, söz başlıkları ve şevahid kırmızı mürekkeple yazılmıştır. Varak 1 b'de bulunan başlangıç cümlesi şöyledir:

«جواهر زواهر حمد و ثنا اول مالك الملك في زواك كبرى جلالة نثار اولونكه...»
eser varak 302 a'da bulunan aşağıdaki sözlerle sona ermektedir.

«...بوتدن صكره داستان ثابتي قره بغداد سفريله ابتدا اولتور ان شاء الله تعالى نظم

منور ايله نوركله چراغن

بزه كل حكمت ازهاريله باغن»

Kronolojik olarak bu nüshayı takib eden *Fetihname-i Karaboğdan* ise T.S.M.K. nin Revan kısmında 1284 Nu. da kayıtlı bir mecmuada bulunmaktadır. Meşin cilli, şemseli ve miklepli olan bu yazma 122 varaktır. 15 2×24,8 sm. büyüklüğündedir. Üzerinde durduğumuz Matrakçı'nın telifi, bu yazmanın ikinci eserini teşkil etmekte ve yaldızlı bir şekilde olan *Fetihname-i Karaboğdan* başlığı ile varak 105 b'de başlamaktadır. *Fetihname*'nin başlangıç cümlesi şöyledir:

«بعد از فتح فائحه ظفر نامه پادشاه جهان و ختم خاتمه فتح نامه خسرو دور زمان و ترشیح دیباجة غزای ملاذ اهل ایمان اولدرکه...»

945/1538 yılında kaleme alınmış olan bu yazmanın bu yıla ait vakayı üzerinde durmak ruretiyle anlatmakta olduğu hadiselelere çok yakın bulunması, bir taraftan bu yazmanın bu eserin ilk nüshalarından birisi olabileceği ihtimalini ortaya atmakta, diğer taraftan da aynı zamanda kuvvetli bir hattat olduğu bilinen müellifin kendi hattı ile yazılmış bulunduğu fikrini hatıra getirmektedir. Zira *Süleymannâme*'nin 944/1537 yılına kadar gelmesi, *Fetihnâme*'nin ise sadece 945/1538 yılı hadiselelerinden bahsetmesi, birinci de *Dasıten-ı Sanı*'nin başlangıcı olarak, ikincinin gösterilmesi, bu arada her iki nüshada, adı geçen şahıslardan onların o sırada yaşadıklarını gösteren temennilerle bahsedilmesi, bunların birbirinin devamı mahiyetinde ilk nüshalar olmaları ihtimalini kuvvetlendirmektedir. *Fetihname*'nin varak 122 a'da bulunan sona eriş cümlesi ise şöyledir:

«مقتضاسنجه اصلاح بی درین لرین درین بیوزمیوب اجر جزیه لایق و ثواب جمیله مستحق اولر انشاء الله تعالى»

Daha önce de işaret edildiği üzere Matrakçı'nın eserini *Süleymannâme* adı ile İstanbul'da Arkeoloji Müzesi Kütüphanesinde

«...سلطان... ادرنه صوبه عزیمت هایون کربس-تروب قطع منازل ایله واروب شرف مشوله وصول یولوب آرام بر مرام ایله یکنندن صکره اطراف ولایتک شکر و شکایتی کندیلرینه توجه ایله ایدر»

29 Bak. varak. 4 a.